

Over Noach en de Grote Vloed

Het verhaal over de ark van Noach is een onuitputtelijke bron voor het maken van de mooiste kinderboeken ter wereld. Tegelijk is het een ijzingwekkend verhaal. Wat moet je met een God die de aarde op een vernietigende wijze straft vanwege de puin hoop die mensen ervan maken? Dan lees je toch liever hoe mens en dier gespaard worden door een liefdevolle Schepper die zich om zijn schepping bekommert. Maar wat is het nu? Het één of het ander? Hoe lezen wij dit monsterlijk mooie verhaal? Het staat nota bene op het kerkelijk leesrooster als één van de twaalf lezingen voor de Paaswakedienst. Leest de kerk het als een opstandingsverhaal?

Jazeker! Dat doet de kerk. Net zoals de Joodse traditie het verhaal doorgaans op positieve wijze leest. Er is weliswaar kritiek op de brave Noach. Keurig doet hij alles wat God van hem verlangt. Maar hij mist de compassie van Abraham, die bij God pleit voor het behoud van Sodom en daarover met God onderhandelt. Niets van dat alles bij Noach. Hij staat erbij en kijkt ernaar. Hij doet wat er van hem gevraagd wordt, maar neemt zelf geen initiatief. Aldus een kritische Joodse traditie. Maar diezelfde Joodse traditie ontdekt eveneens opmerkelijke positieve invalshoeken in het verhaal. Aan drie ervan wil ik aandacht schenken naar aanleiding van het zojuist verschenen boekje van Afke Maas-

Smilde: *'Noach en de Grote Vloed. Een ontdekkingsstocht in een oeroud Bijbelverhaal naar betekenis voor het hier en nu'*.

Wat was er eigenlijk aan de hand in de wereld vóór de Grote Vloed? Wat was er misgegaan? Wie is de God die besluit tot vernietiging van de wereld? Welke rol spelen de dieren? Wat doen de raaf en de duif in dit verhaal? Welke rol speelt Noach eigenlijk? Wat is de betekenis van het offer dat hij brengt na de Grote Vloed en welk effect heeft het? Komt er nooit meer een Grote Vloed? En wat is nodig voor de opbouw van een menswaardige samenleving? Zomaar een paar vragen die opkomen bij het luisteren naar dit verhaal.

Aan de hand van antwoorden en suggesties uit de Joodse traditie heeft Afke Maas-Smilde een verrassende en vooral praktische handleiding geschreven voor een ontdekkingsstocht door het zondvloed verhaal. Het boekje bestaat uit vier hoofdstukken die elk vier vragen op tafel leggen waarmee de lezer, liefst groepsgewijs, zelfstandig aan het werk kan gaan. Je hoeft er niet geleerd voor te zijn, maar wel bereid om je hersens te breken. Wie van bijbellezen en *'lernen'* (= onderzoeken) houdt heeft met dit boekje goud in handen. Het is schools van opzet met de bedoeling school te maken. Dus neem, lees en bespreek het met elkaar.

I.

Noach en de sociale media

De Bijbel verzekert dat de mens gemaakt is naar het beeld van God. Dat betekent niet dat

er iets goddelijks in ons zou zitten, waardoor wij boven de rest van de schepping verheven zouden zijn. Nee, het betekent dat God het voorbeeld is en dat wij hem mogen na-apen. Beeld van God zijn is geen eigenschap *ván* de mens, maar een opdracht *áán* de mens. Was het een menselijke eigenschap dan zouden de sociale media heel andere dingen laten zien dan haat en nijd, oorlog en geruchten van oorlogen. Maar dat is helaas niet het geval. Wat schort eraan, dat het zo mis gaat op aarde?

Op zoek naar een antwoord las ik de Bijbelse passages over het beeld-van-God-zijn nog eens na. Eerst in Genesis 1 en vervolgens in Genesis 5. Direct daarna volgt het verhaal over Noach en de Grote Vloed. Is dat toeval? Of heeft het één met het ander te maken? We krijgen te horen dat de aarde in Gods ogen verdorven is (6,11). Sterker nog, dat ze vol '*chamas*' is. Nieuwsgierig geworden ging ik op zoek naar de betekenis van het Hebreeuwse woordje '*chamas*'. In Nederlandse vertalingen kom je het tegen als 'onrecht', 'geweld', 'wrevel'. Maar daarvan had Kaïn al last toen hij Abel vermoorde. Waarom kwam de Grote Vloed dan niet eerder?

Ik blader in Joodse commentaren en blijf hangen bij Samson Raphael Hirsch, een Duitse rabbijn uit de 19e eeuw. Hij typeert het woordje *chamas* als "onrecht waar de menselijk rechtspraak geen greep op heeft". Andere vormen van onrecht krijgen de kans niet om de samenleving te infecteren en te ontregelen, "want wij worden ervoor beschermd door celstraf en strafrecht, maar '*chamas*', onrecht dat sluw de schijn van recht ophoudt en zo door de mazen van de wet heen glipt, daaraan gaat de samenleving te gronde. Tegen dat onrecht biedt de menselijke rechtspraak geen bescherming." Hirsch voegt eraan toe: "De samenleving kan alleen beschermd worden doordat mensen gewetensvol handelen voor het aangezicht van God."

Hirsch stemt tot nadenken. Het is weliswaar een veel beoefende sport om de mazen van de wet op te zoeken en er doorheen te glippen. Maar ons geweten zegt dat niet te doen, en uitsluitend en alleen te handelen naar de bedoeling van de wet. Je hoeft overigens niet gelovig te zijn om gewetensvol te handelen. Dat kan iedereen, ook als je gebruik maakt van sociale media. De vraag of onze samenleving vol '*chamas*' is, kan iedereen beantwoorden, afhankelijk van eigen doen en laten. Maar er was ooit één uitzondering waardoor de wereld net niet helemaal vol '*chamas*' is. Ja, Noach vond genade in de ogen des Heren (6,8), maar of hij daar nou zo blij mee was?

II.

Een rot God óf zo lief als oma?

Terwijl ik bij de vijver voor ons huis sta na te denken over Noach en Grote Vloed, zie ik in het spiegelend wateroppervlak een meeuw omlaag duiken. Hoe dieper hij duikt, hoe dichterbij hij komt. Terwijl ik dit wonderlijke gebeuren observeer hoor ik achter mij een stem: 'Hé dominee, wat staat ge daar en kijkt omlaag naar de vissen!' Het is mijn buurman. Even ben ik in verwarring. Ik ben zijn buurman, niet zijn dominee. Ik probeer hem duidelijk te maken dat ik kijk naar de omlaag duikende meeuwen bóven mij. Maar hij fronst zijn wenkbrauwen en vraagt of het goed met me gaat. Dat vind ik aardig van hem. Ik laat het er

verder bij, en informeer of er vissen in de vijver zwemmen? 'Zeker', zegt hij, en wijst er één aan. Maar hoe ik ook kijk, ik zie alleen meeuwen.

Onder of boven? Verweg of dichtbij? Meeuwen of vissen? Buurman of dominee? De verwarring past precies bij het verhaal over Noach en de Grote Vloed. Soms hoor je zeggen: 'Wat een rot god, dat hij de wereld naar de bliksem helpt'. Maar laatst zag ik een oma haar kleindochter vertroetelen door in een plaatjesboek alle dieren uit de ark van Noach aan te wijzen. Wat nu? Een rot god? Of een God zo lief als oma?

Bladerend in het Verhaal over de Grote Vloed valt op dat het soms over 'God' gaat en soms over 'de Heer'. En dat verandert telkens. De ene keer zus, de andere keer zo. Waarom is dat zo? Is dat toeval of opzet? In het Hebreeuws gaat het om twee verschillende Godsnamen. Om een soortnaam en een eigennaam: 'Elohiem' en 'JHWH'. De eerste wordt meestal vertaald met 'God' of 'Goden'. De tweede met 'de HEER', 'de Ene' of 'de Eeuwige', in de synagoge uitgesproken als een eigennaam 'Adonaj' of 'HaSjem'.

Bijbels gesproken heeft elk van beide Godsnamen een eigen zeggingskracht. Eeuwenoude Joodse traditie beweert: "Overal waar de Eeuwige/Adonaj wordt gezegd, is sprake van de *'maat van het erbarmen'*, en overal waar God/Elohiem wordt gezegd is sprake van de *'maat van het recht'*. God/Elohiem wil dat op aarde recht geschiedt, maar de Eeuwige/Adonaj wil zich erbarmen. Een rechter moet objectief zijn, afstand bewaren, emotionele betrokkenheid is niet aan de orde. Maar dat laatste is nu juist hét kenmerkende van de Eeuwige/Adonaj, die immers vaak met ontferming bewogen is!

Het verhaal over Noach en de Grote Vloed is fascinerend. Dat komt door het afwisselend gebruik van de twee Godsnamen die met exacte precisie ingezet worden: God/Elohiem oordeelt de aarde rechtvaardig, maar de Eeuwige/Adonaj ontfermt zich erover. Door vakkundig gebruik van beide Godsnamen wordt het verhaal voor de opmerkelijke lezer mateloos boeiend. Proef op de som? Lees Genesis 6: 5-8, waar de Eeuwige/Adonaj spijt heeft en zich diep gekwetst voelt. Lees daarna Genesis 6: 9-22, waar God/Elohiem zijn oordeel over de wereld velt. Ga dan verder met Genesis 7: 1 waar de Eeuwige/Adonaj tegen Noach zegt ... enzovoort.

III.

Bijen in de ark van Noach?

"Als de bij van het aardoppervlak verdwijnt, heeft de mens nog maar vier jaar te leven". Dat zijn woorden van Albert Einstein. Ik plukte ze van het internet waar iemand vroeg of het klopt wat Einstein beweert én of je er zelf iets tegen kunt doen, tegen het verdwijnen van bijen.

Berichten als hierboven krijgen we dagelijks te horen. Dat Einstein het een halve eeuw eerder in de gaten had dan ik, verwondert mij niet. Er zijn meer dingen tussen hemel en aarde die hij allang begreep en ik nog steeds niet. Maar het bericht over het verdwijnen van bijen begrijp ik drommels goed. Of het klopt wat Einstein zegt, weet ik niet. Maar wat

hij bedoelt is glashelder! Dat is het trouwens al sinds het verhaal over *De ark van Noach* in de Bijbel staat. Dat verhaal besteedt immers opvallend veel aandacht aan dieren!

Zodra je aan het verhaal begint, kom je ze tegen: vee, kruipend gedierte en vogels. Even later wordt nog eens verteld dat Noach van alle dieren een mannelijk en vrouwelijk exemplaar meeneemt in de ark ... “van het gevogelte naar zijn aard, van het vee naar zijn aard en van al het kruipend gedierte van de aardbodem naar zijn aard” (6,20). Drie categorieën, waarbij de derde categorie blijkbaar een extra zetje krijgt door het woordje 'al' toe te voegen: van *al (!)* het kruipend gedierte. Voor de zekerheid kijk ik het na in mijn Hebreeuwse bijbel. Ja, het staat er inderdaad: “van het gevogelte, van het vee en van *al (!)* het kruipend gedierte op de aardbodem”. Maar waarom staat het er? Vanwaar dat extra zetje?

De 16e eeuwse rabbijn Isaac Karo vermoedt dat Noach zou kunnen denken dat het kruipend gedierte geen betekenis had, maar in de natuur overbodig was, en “dat Noach zich [daarom] niet met hun redding bezig hoefde te houden, want dat ze er beter niet dan wel konden zijn. Daarom zegt de Schrift: van *al (!)* het kruipend gedierte van de aardbodem: ook al is hun nut voor ons verborgen, het is niet verborgen voor de Naam-Hij-zij-verheven”.

Bij kruipend gedierte gaan mijn gedachten eerder uit naar wormen en maden dan naar bijen, wespen en vliegen. Eerlijk gezegd heb ik het op géén van allen. Maar het verhaal over *De ark van Noach* laat er geen misverstand over bestaan: we hebben al het kruipend gedierte nodig! Zonder wormen en insecten legt de natuur het loodje. Nu zijn er twee Bijbelse reactiemodellen. Of we staan erbij en kijken ernaar zoals Noach, zonder zelf initiatief te nemen. Of wij delen in de compassie en de moed van Abraham en doen er alles aan om ze te redden van de ondergang. Van wormen naar hun aard zijn er overigens 25.000 op aarde. En van insecten naar hun aard ruim een miljoen. Tenminste, nu nog ...

Reinier Gosker

Gegevens ontleend aan het pas verschenen boekje van Afke Maas-Smilde (1952-2020): 'Noach en de Grote Vloed. Een ontdekkingsstocht in een oeroud Bijbelverhaal naar betekenis voor het hier en nu', Amsterdam: Stichting LEV 2021 (www.stichtinglev.nl). Blz. 95. € 12,50 (excl. Verzendkosten). ISBN|EAN 9789077621035